

HALİDE EDİP ADIVAR'IN ESERLERİNDE SAVAŞ İZLENİMLERİ

Eşqane BABAYEVA*

Özet

Türk Edebiyatı'nda kendine özgü yeri olan yazarlardan biri de Halide Edip Adıvar'dır (1882-1964). Hemen her anlatı türünde birbirinden güzel eserler veren Halide Edip ilk yapıtlarını II.Meşrutiyet yıllarında yazmış, Cumhuriyet'in ilanından sonra da, kendini geliştirerek yazmaya devam etmiştir.

Makale, Halide Edip'in Millî Mücadele'yi kurmaca eserlerinde nasıl ele aldığı üzerine odaklanmıştır.

Bu çalışmada, yazarın Millî Mücadele'yi konu edinen eserleri esas alınarak, Millî Mücadele süreci ve savaşa yol açan etmenler tespit edilerek incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: Türk Romanı, Halide Edip, Savaş Konusu, Millî Mücadele, Kahramanlık.

IMPRESSIONS OF WAR IN THE WORKS OF KHALIDE EDIP ADIVAR

Abstract

Halide Edip Adıvar (1882-1964) is one of the writers who has a special place in Turkish Literature. Halide Edip Adıvar who has produced literary works in nearly all kinds of narrative styles is one of the most important writers in Turkish literature. Halide Edip has started to write in the 2nd. Constitutional years, after the declaration of Republic she has continued to write by improving herself.

The article, which forms the basis of our study focused Halide Edip discuss how the National Struggle in her works of fiction.

In this article, Halide Edip's literary works, which are about The National Struggle, has been examined to set how she explained this period and the reasons led The National Struggle.

Keywords: Literature, Turkish Novel, Halide Edip, The Subject Of War, The National Struggle, Heroism.

Giriş

Yirminci yüzyılın başlangıcı Türk edebiyatında değinilen önemli konulardan biri de savaşla ilgilidir. Bu dönem romanlarda özellikle, Türk'ün bağımsızlığı uğrunda mücadelesi konu edinmiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Aka Gündüz, Burhan Cahit Morkaya, Refik Halit Karay gibi yazarlar bu konu üzerine eserler vermişler. Şunu özellikle kaydetmek gerekir ki, dönemin yazarları bu Mücadelenin içinde yetişmiş, Cumhuriyet'in ideolojisini kendi eserlerine taşımışlardır. Dönemin önemli yazarlarından biri de Halide Edip Adıvar'dır. Millî Mücadele ve Cumhuriyet'e tanıklık eden yazarın eserlerinde Millî Mücadele savaşı ve Cumhuriyet ideolojisi önemli yer tutar.

---

* Doç., Dr. Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Nizami Gencevi adına Edebiyat Enstitüsü Genç Alimler Konseyi Başkanı, el-mek: Eshqane@mail.ru,

Halide Edip Adıvar'ın anılarında Atatürk ve Millî Mücadele izlenimleri

Türk Edebiyatı'nda önemli bir sayfayı oluşturan Halide Edip Adıvar, kendisi de bizzat Millî Mücadele uğrunda savaşan kişilerdendir. Bu nedenle, Halide Edip'in roman ve hikâyelerinde Millî Mücadele kendine özgü şekilde yansımıştır. Halide Edip bizzat, gözlemlediği olayları hatırat ve romanlarına yansıtmıştır. Yazarın "Mor Salkımlı Ev" ve "Türkün Ateşle İmtihani" anılarında Millî Mücadele yıllarına ait hatıralardan söz edilmektedir. Yazarın, "Mor Salkımlı Ev" eserinde doğup büyüdüğü konak, yaşamı, mücadelesi en samimi duygularla anlatılır. Bu eserde, Balkan Savaşlarının yazarın üzerindeki etkisinden de bahsedilir. Şunu kaydetmek gerekir ki, Balkan Savaşları Halide Edip'i Millî Mücadele sürecindeki hâline hazırlayan olayların başında gelir. Bu savaş, Türk milleti için sonraki büyük felaketlerin bir mukaddimesi gibi de nitelendirilebilir. Savaş yıllarında hastabakıcılığı yapan Halide Edip, bu eserinde de, Anadolu'yu merkeze alarak, Anadolu insanına duyduğu sevgi ve merhameti belirtir:

"Milletime ve memleketime herhangi bir vaziyet içinde kalbimdeki muhabbetin hakiki mahiyetini o günlerde anladım. Bu muhabbetin siyasi düşünceler, ideolojiler ile ilgili bir münasebeti yoktu. Bu muhabbet, herhangi ananın iptidai ve tabiatan gelen elde olmayan kudret ve hâkimiyetini ifade ediyordu" (Adıvar, 2012: 225).

Millî Mücadele intibalarının yer aldığı önemli eserlerinden biri de "Türk'ün Ateşle İmtihani"dır. Bu eser ilk önce "My share in the Turkish Ordeal" ismiyle, daha sonra "Millî Mücadele Hatıralarımdan Parçalar" başlığıyla Türkçe tefrika edilmiştir. Bilinen ismi ile kitap halindeki ilk yayımı ise, 1962'de gerçekleşmiştir (Göçgün, 1995: 116). Halide Edip de, bu eserinden bahsederken, "Sinekli Bakkal" gibi, bu eseri de önce İngilizce, sonra Türkçe yazmasına rağmen eserin tercüme olmadığını belirtir.

Romanlarında olduğu gibi, bu anı-hatırat eserinde de Millî Mücadele'nin izlenimleri kendini gösterir. En önemlisi, bu mücadelenin gerçek kahramanlarının portresine dolayısıyla da olsa değinilmektedir. Özellikle de, üstün zekası, cesaretiyle yokluklar içinde bir milletten Cumhuriyet adlı yeni bir devlet vücuda getiren başkomutan Mustafa Kemal Atatürk'ün portresi sevgiyle çizilmektedir. Yazar, "Türk'ün Ateşle İmtihan"ı eserinde Millî Mücadele'nin gerçek kahramanı olan Atatürk'ten sıkça bahseder. Eserin "Ankara, Mustafa Kemal ve Millî Mücadele" isimli dördüncü bölümü tamamen Atatürk'e hasredilmiştir. Halide Edip Adıvar, bu kısımda Mustafa Kemal Paşa'ya ait duygularını çok samimi bir şekilde, canlı bir üslupla anlatır:

"Mustafa Kemal Paşa, deniz fenerlerini hatırlatıyordu. Işık saldıği zaman göz kamaştıracak kadar parlak, fakat ışık söndüğü zaman bir şey görmek ihtimali yok" (Adıvar, 1962: 119-120).

Yazar, eserin diğer bölümlerinde de, Mustafa Kemal Atatürk'ü büyük sevgi ve hayranlıkla anlatır.

Eserde, Mustafa Kemal Paşa'ya Halide Edip Adıvar'ın Millî Mücadele'ye katılma isteğini anlatan mektubundan, Paşa'nın onu onayladığından da bahsedilir. Şunu da kaydetmek gerekir ki, yazar, bu eserinde Millî Mücadele'nin gerçek kahramanı Atatürk'ten başka, Kazım Karabekir Paşa'dan da bahseder.

Eser, Millî Mücadele'yi hazırlayan zeminler, Millî Mücadele yıllarındaki siyasal olaylar, en başlıcası Anadolu'nun aksedilmesi bakımından önemlidir. Eserde 1918'de 1923'ün sonlarına kadarki devre esas alınarak, Millî Mücadele'yi hazırlayan zihniyetten başlayarak, Türk'ün istiklalîyet uğrunda savaşı, lehte veya aleyhte bulunan kişilerin ruh tahlilleri en ince detayları ile anlatılır. Romanlarında da görüldüğü gibi, bu eserde de Anadolu imgesi resm edilir. Burada, Anadolu köyleri tüm faciaları ile ele alınmaktadır. Örneğin;

"Yirmi beş evli bu küçük köyde yalnız üç ev kalmıştı. Ötekileri yanmıştı. Yunanlılar, Duatepe'den çekilirken, tabii hayvan sürülerini götüremedikleri için, onları da

öldürmüşlerdi. Her yerde yığın yığın hayvan leşine rastlıyordunuz. O karanlık günün kapattığı küll ve taş yığınları üzerinde bir sürü insan oturmuştu. Erkekler bir şey söylemiyor, kadınlar durmadan hareket ediyor ve çocuklar ağlıyordu” (Adıvar, 2013: 250-251).

“Bu defa orası dinamitle yıkılmıştı. Kadınlar yıkıntılar arasında, hasta çocuklarla dolaşıyorlardı. Bazıları da tarlalardaki yatmış ekinlerin arasından bir şeyler çıkarıp çocuklarının karınlarını doyurmaya çalışıyorlardı. Yunanlılar, en fazla burasını yakıp yıkmışlar, yaşama vasıtalarını ortadan kaldırmışlardı. Ne kimsenin başında bir dam ne hayvan ne yiyecek kalmıştı” (Adıvar, 2013: 225).

Eserin diğer sayfalarında da aynı izlenimler kendini gösterir:

“Elvanlar tamamen yanmıştı. Oradaki halk ya açıkta ya çadırdaydılar. ... Şehirler, köyler, insan yüzleri gibi, geçen faciaların tesirini gösterirler. Rüzgâr olmadığı halde hava toz içindeydi. Toz toprak sokakları sarmıştı” (Adıvar, 2013: s.294).

Yazar, büyük bir acıyla Anadolu işgalinde başat rol oynayan Yunanlıların işgal sırasında, yağmalamaktan başka Türk köylerini nasıl yakıp, mahvettiklerini, zarara uğrattıklarını da göstermiştir. Yunan işgalcileri, yağmaladıktan sonra, özellikle geri çekiliş sıralarında köyde ne yiyecek, ne de barınacak bir yer bırakmıyor, köyleri harabeye dönüştürüyorlardı.

“Kızılcadere'den sonra, Yunanlılar bütün ümitlerini kaybetmişler, etrafı yakıp yıkmaya başlamışlardı. Yerli Hristiyanları yanlarına almışlar, Hristiyan köylerini de yakmışlardı. Çünkü, Türklerin başında dam bırakmak istemiyorlardı” (Adıvar, 2013: 295).

Halide Edip, Akşehir'de sadece birkaç bina nezere çarptığını söyleyerek, gözlemlerini *“O şehri daima insan eti kokusu gelen bir fırın gibi hatırlarım* (Adıvar, 2013: 298)” diye vermektedir.

Görüldüğü gibi, Halide Edip Adıvar eserlerinde savaşın zorluklarına da dikkat çekerek, Anadolu insanının savaş sırasında uğradığı zulümleri büyük bir acıyla anlatır. Onun Millî Mücadele'yi anlatan eserlerinin hepsinde savaş tüm gerçekleriyle gösterilir. Bununla yazar, Millî Mücadele'nin kolaylıkla değil, Türk'ün canı kanı pahasına kazandığını gösterir.

Romanlarda Savaş Konusu

Hem eserleri, hem de edebî kişiliği ile Millî Mücadele'ye katılan Halide Edip Adıvar, özellikle *“Ateşten Gömlek”* ve *“Vurun Kahpeye”* romanlarında Türk'ün Millî Mücadele savaşından bahseder. Şunu özellikle kaydetmek gerekir ki, Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak, dağınık savunma teşekküllerini birleştirmeye başlamış, Amasya Tamimin'den sonra ise milliyetçilere mektup yazmıştır. Bunlardan biri de, Halide Edip Adıvar'dır. 10 Ağustos 1919'da Halide Edip Atatürk'e mektup yazarak, ülkenin kurtuluşu konusunda düşündüklerini yazar. 12 Ocak 1920 tarihli Vakıf gazetesinde ise *“Yarımkı Türkiye”* adlı bir makale yayımlar (Enginün, 1989: 16).

Görüldüğü gibi, Halide Edip Adıvar'ı Türkiye'nin, özellikle de, Anadolu'nun kaderi düşündürüyordu. Tüm eserlerinde de, bu ideoloji bu veya diğer şekilde kendini gösteriyordu. Bir zamanlar *“Mor Salkımlı Ev”*de *“... hastaneye gelirken tek başıma Sultan Ahmed meydanında durur, içimde sonsuz bir hüznle minarelere bakar, bir yabancı ordusunun bu diyara girmesi ihtimali kalbimde öyle bir acı uyandırır ki, yüz üstü yatıp taşları öpmek isterdim. Evet, beni bu yerden hiçbir yabancı kuvvet ve tehlike ayıramazdı* (Adıvar, 2012: 226)” şeklindeki duygularını, vatan sevgisini *“Ateşten Gömlek”*, *“Vurun Kahpeye”*, *“Dağa Çıkan Kurt”* vs. gibi eserlerinde görüyoruz.

Yazarın *“Ateşten Gömlek”* romanında olaylar İstanbul'da başlayıp, Anadolu'da devam eder. Eserin kahramanı Ayşe, İzmir'in işgalinde kocasını ve çocuğunu kaybetmiştir. Ardından

Ayşe'nin ateşten gömlek giyerek Millî Mücadele'ye atılması gösterilir. Diğer bir kahraman ise Ayşe'nin şehirli halasının oğlu Peyami'dir. Hariciyeci olan Peyami vaktiyle Ayşe ile evlendirilmek istense de, Peyami bu taşra kızından kaçmıştır. Sonralar, savaşa katıldığı sıralar Ayşe'yi hem Peyami, hem de İhsan sevse de, Ayşe katiiyetle zafere kadar şahsi meselelerinden söz etmek istemediğini belirterek, kendisini tamamen milletin istikbaline adar. Eser'in baş kahramanı Ayşe, Anadolu'nun sembolü olarak gösterilmiştir. M.Balabanlılar, bu eserden, “*İlk roman olmasına karşın, Ateşten Gömlek, kurgusu, insanımızın ruhsal derinliklerini irdelemesi, olaylara bakışı ve savaşın bireyler üzerindeki etkisini yorumlayışı açısından da, Türk romancılığında belli bir düzeyin üstündedir*” (Balabanlılar, 2003: 29) diye bahseder.

Yazarın “Vurun Kahpeye” romanında da olaylar bir Anadolu köyünde geçer. Eserin bazı kısımlarında köy tüm doğa güzellikleriyle resmedilir:

“Bahar ve yaz, kasabaya en süslü, en parlak güzelliği, bahçelerinin olgun ve altın üzümleriyle, bal akan incir zenginliğiyle geldi” (Adıvar, 1988: 106).

Daha sonraki kısımlarda ise “Türk'ün Ateşle İmtihanı”, “Ateşten Gömlek” eserlerinde olduğu gibi, yıkılmış harabeye dönüştürülmüş köy, büyük bir acıyla anlatılır:

“Dağılan ve disiplini tamamıyla yok olan düşman erleri, kasabayı baştan başa yağmaya ve yakmaya giriştiler. Kasabanın üstünden büyük ve kızıl bir ateş dalgası her şeyi sarıyor, yalıyor, yutup geçiyordu. Bu ateş dalgası arasında insanlar kaçıyor, boğuşuyor, yanıyor, kıyamete benzer bir vaveyla ile çığırıyorlardı” (Adıvar, 1988: 128).

Bu eserde, cahil halk kitlesinin düşmanla elbirliği yapmasından da bahsedilir. Romanın dikkate değer olumsuz kişilerden biri de Hacı Fettah'tır. Ceyhun Atuf Kansu, Hacı Fettah'dan “*Hiç abartılmamıştır, yaşamıştır, çıkarıcı, ikiyüzlü öz yapısıyla, eşraf-din adamı ikilisinin bir karışığıdır*” (Kansu, 1976: 44) diye bahseder. Hacı Fettah, taraftarlarıyla beraber, cahil insanları da tetikleyerek Kuva-yı Milliyeci olduğu bilinen birkaç kişinin Yunanlılara verilmesi lazım olduğunu belirtir. Böylece, Ömer Efendi'yi kurban etmek isterler. Kantarcıların Hüseyin Efendi de Aliye'nin Yunanlılar tarafından yakalanıp kendisine teslim edilmesi isteği ile onlarla işbirliği yapar. Zulüm ve yağmalama Hacı Fettah ve Hüseyin Efendi dışında herkesi mağdur etmektedir. Kumandan Damyanos, adı sıkça geçen Aliye'yi bir şekilde götür ve ona âşık olur. Onun her istediğini yapacak kadar âşığı olan Damyanos, Aliye'ye evlilik teklif eder. Kasabadakiler Kuva-yı Milliye ve işgalciler arasında böyle büyük çelişkiler içindeyken Tosun Bey nişanlısını görmek için kasabaya gelir. Ancak işgal altındaki bu yere gizlice gelmiş olsa da, onun gelişi konusunda Damyanos'a haber verilir. Aliye'nin fedakarlığı sayesinde Tosun Bey, sağ salim evden kurtulur. Aliye sevgilisinin ve Kuva-yı Milliyecilerin kurtuluşu için Damyanos'a giderek evlilik teklifini kabul ettiğini söyler. Bundan haberdar olan Fettah Efendi, halkı Aliye'nin aleyhinde örgütlenme faaliyetlerine hız kazandırır. Bir yandan Aliye'nin kendini feda ederek kurtardığı Tosun Beyler Yunan ordusunu toplarıyla kaçtırtırken diğer yandan galeyana gelen halk, kendini Yunanlılara teslim ettiği gerekçesiyle Aliye'yi linç eder. Aliye son nefesine kadar “*Toprağınız toprağım, eviniz evim; burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billahi!*” (Adıvar, 1988: 5) diyerek bu toprak uğrunda kendini feda eder. Aliye de, Ayşe de birer cesaret örneğidir. Mesela, eserde Ayşe'nin, hastanenin önünden geçen ve geçerken de marş söyleyen bir taburun yaralı askerler üzerinde yaptığı tesirden bahsedilir:

“Azası kavi, kolları kırmızı bayrağın direğine sarılmış ve su içinde yürüyen bir sancaktar: “Senin için ey sancağımız, ölürüz de vermeyiz..” Arkamdan bütün koğuş gürleyerek devam etti: Senin için ey sancağımız güle güle kurban oluruz” (Adıvar, 2003: 137).

Halide Edip Adıvar, Aliye'nin de çocuklara marşlar okutarak, onlara cesaret aşıladığını gösterir:

“O, çok coşkun bir ruhla çocuklara millî marşlar öğretiyor, her yerde memleketi alan yabancıların şiddetle aleyhinde bulunuyor, çocukları ellerinde bayraklarla sokaklarda, biraz halkla mektebi karıştıran millî heyecanla dolaştırıyordu” (Adıvar, 1988: 18).

“Senin için ey bayrağımız

Ölürüz de vermeyiz.

Kırk küçük boğaz, olanca kuvvetiyle bağıyor, kırk çift küçük ayak aşırı bir düzenle Aliye'nin arkasından yürüyordu” (Adıvar, 1988: 20)

Her iki eserde kahramanların fedakarlıklarından ve insanlar üzerindeki etkisinden bahsedilir. Bu bağlamda her iki kahraman arasında benzeşme vardır. Her iki kahraman halk tarafından sevilen kişilerdir. Ayşe gibi, Aliye de ateşten gömlek giyerek, milletin, vatanının istikbaline kendini feda eder. Her iki kadın kahramanı ileri görüşlü, okumuş, Millî Mücadele'ye katkıda bulunan Türk kadınına sembolize ederler. Her iki roman kahramanı ölümleriyle ölümsüzlük kazanırlar. Manevi yaşam, bu ideolojinin nesillerden nesillere aktarılacağını gösterir.

Sonuç

Halide Edip Adıvar'ın edebî kişiliğini, eserlerini incelediğimizde, yazarın bizzat Millî Mücadele'ye katıldığını, Türkiye'nin istikbali için çalıştığını, dava adamı olduğunu görüyoruz. Görüldüğü gibi, yazarın anılarında da, romanlarında da savaş izlenimleri kendisini göstermekte, Millî Mücadele tüm cepheleriyle anlatılmaktadır. Halide Edip Adıvar eserlerinde Atatürk'ten büyük sevgi ve hayranlıkla bahsederek, yeri geldikçe onun Millî Mücadele'deki konumu, insanlar üzerindeki etkisi üzerinde durmaktadır. Eserlerinde Millî Mücadele, Cumhuriyet ideolojisi ile paralel olarak anlatılmaktadır. Bu görüşler sürekli olarak, “Ateşten Gömlek” ve “Vurun Kahpeye” romanlarının başkarakterlerinin dilinden verilmektedir. Bu bağlamda, onun eserlerinde Atatürk ve Cumhuriyet algısı büyük yer kapsar.

Araştırma zamanı, roman kahramanlarının vatan toprağı uğruna candan geçtiğini görüyoruz. Yazar, aslında roman kahramanlarının ölümleriyle ölümsüzlük çizmektedir. Burdaki maddi ölüm, manevi yaşamı ifade eder. “Ateşten Gömlek”te Peyami'nin, bu ateşten gömleği kaç kişi taşıyacak sorusu, “Vurun Kahpeye” romanında Aliye'nin dilinden düşmeyen yemininin eserin sonunda sevgilisi tarafından tekrarlanması bu ölümsüzlüğün bir göstergesidir.

Yazar ve eser arasındaki paralellikler, aslında bu romanlarda bile Halide Edip'in bizzat kendi davasını anlattığını ortaya çıkarır. Halide Edip'in edebî kişiliğini gözönünde bulundurursak, yazarın kendisinin de, roman kahramanları Ayşe, Aliye gibi Anadolu'yu simgelediğini söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- Adıvar, H.E. (1962). *Türkün Ateşle İmtihanı*. İstanbul: Çan Yayınları.
- Adıvar, H.E. (2003). *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Adıvar, H.E. (2012). *Mor Salkımlı Ev*. İstanbul: Can Yayınları.
- Adıvar, H.E. (2013). *Türk'ün Ateşle İmtihanı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Adıvar, H.E. (1988). *Vurun Kahpeye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Babayeva, E. (2020). Olovli ko'v'lak romanidagi badiiy to'qnashuv / Literary confliction in the novel "The Shirt of Flame". *International Journal Of Word Art Special Issue – 2*, Toşkent, p. 15-22.
- Balabanlılar, M. (2003). *Türk Romanında Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Engmün, İ. (1989). *Halide Edip Adıvar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Göçgün, Ö. (1995). *Edebiyat Dünyası ve Atatürk*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Kansu, C.A. (1976), Aliye Öğretmen, Ayşe Hemşire, Halide Onbaşı, *Türk Dili Dergisi*, *Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı*, S:298, Temmuz, s.41-48.